

SJEĆANJE NA DR NIKOLU ŠKEROVIĆA

Momčilo Šaletić

Nikola Škerović, PhD (1884–1944) worked on the development and improvement of the educational and cultural institutions of Montenegro. He was active in politics as a democrat between the two World Wars. This paper is based on author's personal acquaintance with Dr Škerovićem and his family, and it was read at the Evening of Memories of Prominent People, on the occasion of the 150th anniversary of the town of Danilovgrad on 19 April 2019.

Ove godine se navršava 135 godina od rođenja i 47 godina od smrti dr Nikole Škerovića, našeg zemljaka, naučnika, istaknutog prosvjetnog, kulturnog i javnog radnika.

Rođen je 1884. godine u skromnoj seljačkoj porodici, u selu Kopito Petrovića, u srcu bjelopavličke ravnice, kao najmlađi od trojice braće. Bilo je to oskudno djetinjstvo, jer, kako je sam o tome vremenu zapisao, ko je sa svoje njive mogao obezbijediti go-dišnju ishranu porodice hljebom, uglavnom kukuruznim, a u brdskim predjelima ječmenim i ražanim, svrstavan je u bogate seljake.

Sticajem okolnosti osnovnu školu je pohađao i završio u Danilovgradu, Ždrebaniku i Orjoj Luci, kao najbolji đak.

Njegove sposobnosti i želja za učenjem su uticale na namjeru porodice da on nastavi sveštenučku tradiciju u bratstvu, ali se to srećom nije ostvarilo.

1898. godine upisuje se u Gimnaziju na Cetinju, nastavljajući i dalje da bude najbolji đak u školi. Porodica ga je zbog toga uz krajnji napor podržavala, iako su mnogi ocu govorili: „Taj tvoj odlični đak će te otjerati u prosjake“.

U ljeto naredne, 1899. godine, po nagovoru komšije i daljeg rođaka Dimitrija Đurovića, koji je u Srbiji bio završio četvrti razred (niže) gimnazije – odlučio da obojica idu za Rusiju i da tamo nastave školovanje, računajući da će dobiti kakvu materijalnu potporu od ruskih institucija. Đuroviću je uspjelo, ali Škeroviću nije i on se vraća na Cetinje, gdje završava i drugi razred.

Za narednu školsku godinu odlučeno je u porodici da ide u Srbiju i da tamo nastavi školu. Uz mnogo nedaća uspio je da treći i četvrti razred privatno završi za jednu godinu, opet sa vanrednim uspjehom. U to vrijeme bilo je dosta dječaka iz Crne Gore koji su radi škole boravili u Srbiji, a izdržavali su se tako što su služili u imućnijim kućama.

Riješen je bio da još jedanput okuša sreću u Rusiji, i u Petrogradu je, dajući djeci privatne časove iz ruskog jezika, nekako preživljavao i završio peti razred gimnazije.

Na poziv nekog zemljaka napušta Petrograd i odlazi u Samarkand, kasnije u Taškent prema centralnoj Aziji, današnji Uzbekistan, gdje opet – boreći se sa uslovima elementarnog opstanka – sam zarađuje za stan i hranu, i tamo završava veliku maturu, 1906. godine. Škerović čak navodi da je po dolasku u Taškent, ne mogavši odmah da nađe kakav posao od koga bi plaćao hranu i stan, tri dana gladovao, jer nije imao ni 30 kopejki za najjeftiniji crni hljeb.

Riješen je da nastavi školovanje upisom na univerzitet u Moskvi, ali je ovaj tada zbog političkih nemira bio zatvoren i on

Nikola Škerović
(1884–1944)

nastavlja put za Prag, gdje upisuje Filozofski fakultet na čuvenom Karlovom univerzitetu.

Pri kraju studija uporedo je pripremao svoju doktorsku tezu, što mu je kao uspješnom studentu odobreno, tako da je diplomirao u roku 1910. godine, a krajem godine odbranio doktorat i promovisan za doktora filozofije češkog Karlovog univerziteta u Pragu, sa temom „Đuro Križanić, njegov život, rad i ideje“.

„Doktorirati na temi koja se bazira na vjerskoj tematici, značilo je koristiti crkvene spise na latinskom i staroslovenskom jeziku, što znači da ih je Škerović morao odlično znati. Nije ovo knjiga samo vjerske tematike, već izuzetno djelo gdje su na visoko naučan način objašnjene vjersko-političke prilike u Evropi u drugoj polovini XVII vijeka.“¹

¹ Prof. dr Nada Tomović: Izlaganje o naučnom i istoriografskom radu za „Veće sjećanja na dr Nikolu Škerovića“ u Danilovgradu, 19. aprila 2019. godine.

Želim da naglasim da je njegov drug, Dimitrije Đurović, koji je nekako uspijevao da opstane u Rusiji, dvije godine iza Škerovića, 1912. godine doktorirao iz filologije u Petrogradu sa tezom „Govori slovenskog jezika“. Kasnije je postao vrlo ugledni profesor Univerziteta u Beogradu, ali je, nažalost, život završio u njemačkom logoru Mauthausen 1945. godine.

Nikola Škerović i Dimitrije Đurović, oba iz sela Kopito Petrovića, bili su prva naša dva doktora nauka iz danilovgradskog kraja. Da se figurativno izrazim, oni su otvarali vrata čitavoj plejadi naučnih radnika koji su kasnije, a i danas, ponikli sa ovoga prostora, a neki od njih su dosegli evropski i svjetski značaj.

Škerović se odmah po odbrani doktorata vraća na Cetinje, gdje ga već čeka posao profesora u gimnaziji. Nekad ju je napustio kao đak, a sad joj se vratio kao rijetko obrazovani profesor.

Po završetku Balkanskog rata, 1913. godine premješten je za direktora, tada samo četvororazredne Gimnazije u Podgorici. Istovremeno je i član Prosvjetnog savjeta Kraljevine Crne Gore. Iako su uslovi u kojima je gimnazija radila bili dosta skućeni, uspio je da kod vlasti izdejstvuje otvaranje i petog razreda školske 1914/15. godine, čime je ona postala potpuna gimnazija.

Usljed Prvog svjetskog rata došlo je do prekida njenog rada, Škerović je i dalje direktor, ali u međuvremenu obavlja i druge dužnosti vezane za ratne prilike.

Polovinom 1916. godine odveden je, zajedno sa mnogim istaknutim vojnim i civilnim ličnostima iz Crne Gore u zarobljeništvo u logor Karlštajn, gdje je ostao sve do sloma Austrougarske.

Za to vrijeme su se u Crnoj Gori desile mnoge teške promjene: kralj i vlada su bili u izbjeglištvu, ljudske žrtve su bile ogromne, vojska je bila raznim mahinacijama saveznika praktično uništena, država razorena, materijalna dobra uništena – na svakom

koraku glad, bijeda i nesreća. Dolaskom srbijanskih trupa i njihovim preuzimanjem svih nivoa vlasti u Crnoj Gori – zbog političkih podjela zemlja će se naći u još većem haosu, a narod izložen novom stradanju.

Napuštajući logor, kao ni drugi zarobljenici, Škerović nije imao potpunu sliku o tome šta se dešava u zemlji, ali se već na prvom koraku susreo sa snažnom (i vrlo prljavom) propagandom protiv kralja Nikole, a time i Crne Gore.

Treba naglasiti da se Škerović u političkom smislu nije slagao sa načinom vladavine Kralja i Dvora, osobito ne sa Kraljevom, već pomalo staračkom potrebom da za svaku i najmanju inicijativu u zemlji – on mora biti pitan i lično je odobriti ili zabraniti.

Studirajući na Karlovom univerzitetu, jednom od najznačajnijih intelektualnih centara u slovenskim zemljama onoga vremena, Škerović je u sebi razvio panslavske ideje, demokratske poglede na državu i društvo, a za Južne Slovence je smatrao da im samo ujedinjenje može dati potencijal za ekonomski i demokratski razvoj i napredak. Zbog toga je on bio pristalica ujedinjenja Crne Gore sa ostalim jugoslovenskim narodima. Ta njegova demokratska uvjerenja su i bila motiv da se i u Kraljevini Crnoj Gori, a i kasnije, aktivno bavi politikom, biran je i za narodnog poslanika.

Ipak, kada je u Češkoj, po odlasku iz logora, od svog dobrog i uglednog prijatelja, tada na visokoj vojnoj funkciji, čuo da je (navodno) kralj Nikola „prodao Lovćen ‘za mizernih 5 miliona kruna’“ – bio je ne malo iznenađen, ali će u interesu istine kasnije zapisati: „...Ja sam u toku svog rada sve do danas, u granicama mojih mogućnosti tragao za izvorom – potvrdom ove tvrdnje, ali nijesam došao ni do kakvog dokaza koji bi ovo sumnjičenje Kralja Nikole o prodaji Lovćena potvrdio.“

Po povratku iz zarobljeništva glavna briga mu je bila nastavak rada Gimnazije u Podgorici, iako se praktično moralo početi od nule. Ipak uspijeva da se oforme svih osam razreda, a poslije

višegodišnjeg truda, Gimnazija je 1931. godine useljena u svoju novu zgradu, u kojoj i danas radi.

Angažuje se na formiranju kulturno prosvjetnih društava i Sokolske organizacije, kao i na izgradnji sokolskog doma. Veoma mnogo je doprinio da se zgrada bolnice za umobolne adaptira za Dom za nezbrinutu djecu ratnu siročad, na Bralenovici kod Danilovgrada.

Kao pristalica ujedinjenja, Škerović nije odobravao akcije pobunjenika protiv novouspostavljenog državnog stanja, u nekoj mjeri imao je i aktivnu ulogu protiv pokreta koji bi ugrozio ujedinjenje.

Kasnije, u toku političkog angažovanja i rada u novoj državi, on će se sa ne malim posljedicama, i za sebe lično i za porodicu, suočiti sa njenim nedemokratskim i nepravednim ustrojstvom, koje je bilo daleko od njegovih očekivanja o demokratskom, ekonomskom i kulturno- prosvjetnom razvoju, prije svega Crne Gore.

Njegov referat o teškim ekonomskim prilikama u Crnoj Gori, podnesen 1927. godine u Narodnoj skupštini u Beogradu, dokumentat je od prvorazrednog značaja, kao značajan istorijski izvor. U svome životopisu on je čitavo jedno poglavlje naslovio „borba za ekonomsko podizanje Crne Gore“.

Život je provodio u radu, intenzivnom stručnom i javnom angažovanju, u neprestanoj borbi sa nerazumijevanjem, ljudskim pakostima, političkim protivnicima i materijalnim nevoljama.

Istovremeno, zajedno sa suprugom Ljubicom, Čehinjom, stvorili su divnu porodicu: četiri sina – Branka, Slobodana, Vladana i Ljubomira, i kćerku Đorđinu. Snažna ličnost oca i atmosfera njihovog doma presudno su uticali na formiranje djece kao slobodnih, moralnih i odvažnih ljudi.

Kasnije će u svojim sjećanjima zapisati: „I za vrijeme šestojanuarskog režima sarađivao sam u nizu dnevnih listova,

naučno-književnih časopisa i povremenih izdanja. To su bili mahom kraći eseji, popularno-naučni napisi i rasprave o pojedinim važnim političkim i privredno-ekonomskim pitanjima, koja su se ticala Crne Gore i Jugoslavije“. Sarađivao je u preko 20 takvih publikacija, koje su izlazile širom Jugoslavije, u Nikšiću, Podgorici, Beogradu, Zagrebu, Cetinju, Sarajevu itd.

Šestojanuarska diktatura je pogoršala stanje u zemlji i to je Škerović bez uvijanja u jednom susretu rekao kralju Aleksandru, tvrdeći da je potrebno raspisati izbore za novu Narodnu skupštinu. Kralj mu, naravno, nije dao za pravo i više se nikad nijesu vidjeli.

1934. godine zbog revolucionarne aktivnosti i žestokog progona uhapšen je njegov sin Slobodan, tada student prava, inače godinu dana ranije prognan iz Česke, gdje je studirao, „kao opasan ljevičar“. Sud za zaštitu države osudio ga je na četiri godine robije.

Već naredne, 1935. godine, oštricu režima osjetio i lično dr Škerović. Naime, poslije jednog bezazlenog štrajka učenika Gimnazije i učešća na nekom političkom skupu traženo je da svi budu istjerani iz škole. Jedino je u njihovu zaštitu stao direktor Škerović. Zbog toga je pozvan u Beograd kod ministra prosvete koji mu saopštava: „O Vama kao čoveku i radniku imam najbolje informacije, ali ću vas, ipak, u interesu državne službe penzionisati. Osim toga, vi imate i sina komunistu osuđenog na robiju!“ „Tvrdo vjerujem da ćete vi, zaista u interesu državne službe i naroda, biti izbačeni kao nedostojan iz državnog života“ – ponosno i odvažno uzvratio mu je Škerović, okrenuo se i izašao.

Sa malom penzijom nastupile su i ekonomske teškoće. Preselio se u Beograd računajući na mogućnost kakvog zaposlenja. Politički je aktivan u Demokratskoj stranci, kao jedan od viših funkcionera. Iz dokumenata koja prate taj njegov rad vidi se da je izrazito posvećen rješavanju problema u Crnoj

Gori, ali ti napori i uporna nastojanja nijesu nikad ispunili njegova očekivanja.

Drugi svjetski rat donio je tešku, jedva shvatljivu tragediju domu Nikole Škerovića. Ostao je bez sva četiri sina.

Najstariji Branko, pomorski oficir i apsolutent ekonomskog fakulteta, potonuo je 11. aprila 1941. godine sa svojom lađom i cijelom posadom u vode Save kod Beograda.

Slobodan, kao visoki funkcioner SKOJ-a, od mladih dana progonjen i mučen po tamnicama Beograda i Sremske Mitrovice, strijeljan je na Banjici 17. jula 1941. godine. Gimnazija u Podgorici nosi njegovo ime.

Najmlađi sin Ljubomir, maturant gimnazije, kao skojevski aktivista mučen je u zatvoru gestapoa i specijalne policije, što mu je uništilo zdravlje, i on je preminuo 6. maja 1944. godine.

U svojim bilješkama dr Škerović će zapisati: „Pored tih porodičnih nesreća, nepravilnosti i osjećanja teške potištenosti, dočekao sam radosni 20. oktobar, oslobođenje Beograda, sa suprugom, kćerkom i jedinim preostalim sinom...”

Ali sa krajem zločinačkog okupatorskog režima u Beogradu nije došao i kraj mojih porodičnih i ličnih nesreća. Jedini preostali mi sin Vladan, student medicine, poginuo je 18. januara na Sremskom frontu, nedaleko od Šida...”

U ratu je dalo život još devet članova porodice Škerović.

Preostala im je samo ćerka Đorđina, koja je kasnije postala profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu i dugogodišnji šef katedre fiziologije. Sa velikim uvažavanjem upamtile su je mnoge generacije naših ljekara.

Nikola Škerović je poslije rata postavljen za direktora Arhiva Srbije, na kojoj dužnosti je bio od 1946. do 1952. godine. „Tu dužnost je on na najbolji način iskoristio tragajući za građom koja se odnosi na Crnu Goru... Treba naglasiti da njegova djela na teme iz crnogorske istorije imaju i danas, poslije toliko decenija od kako su napisana, neprocjenjivu vrijednost. Prije

svega zato što su pisana na osnovu čiste arhivske građe uz minimalno citiranje drugih autora.“²

Njegova najznačajnija djela su: *Crna Gora za vrijeme Prvog svjetskog rata, odnosi sa Srbijom – kapitulacija* (1963.); *Crna Gora na osvitu XX vijeka* (1964), kao i zbirka dokumenata *Zapisnici Ministarskog savjeta Srbije 1862–1889*. Objavio je i dva manja rada – *Podgorica i njena okolina od najstarijih vremena* (1930) i *Pregled istorije Crne Gore 1500–1918*.

Svi historiografski radovi Škerovića bazirani su na autentičnim dokumentima, a u njegovim komentarima i zaključcima naučna istina ostaje neprikosnovena svetinja.

Danas, u tišini Novog groblja u Beogradu, nad porodičnom grobnicom stoji skroman, ali dostojanstven spomenik, obelisk od crnog granita, na kome su ispisana imena dr Nikole, supruge Ljubice, sinova: Branka, Slobodana, Vladana i Ljubomira.

Ali pored ovih, na spmeniku se nalaze još dva imena. Prvo je ime Janje Đurašković, sirote djevojke iz okoline Cetinja, koja se vrlo mlada zaposlila kod Škerovića da pomaže u kući, sa njima ostala čitav život i dočekala duboku starost kao član porodice. Sve njihove radosti i tuge dijelila je sa njima cijeloga života, pa i poslije smrti ostala je sa njima.

Drugo ime je Evica Krstić. Maturantkinja, vjerenica Vladana Škerovića, koji je poginuo u osvit kraja rata na Sremskom frontu. Kada je saznala za njegovu smrt, izvršila je samoubistvo revolverom. Dr Škerović je i nju sahranio u svoju grobnicu, kao nesuđenog člana porodice.

Meni se čini, da ništa drugo u životu nije učinio dobro i ljudski, da je dovoljan samo pogled na ovaj spomenik, pa da se shvati koliko je Nikola Škerović bio human i plemenit čovjek.

Poznato mi je da u vrijeme današnjih političkih podjela i naših svakojakih prebrojavanja, mnogi žele da naglase kako se Škerović kazivao kao Srbin, pa to pokušavaju da stave u

² Prof. dr Nada Tomović: Navedeni rad.

današnji kontekst, izvan vremena u kome je on živio i radio. U tolerantnijem političkom, kulturnom i uopšte društvenom ambijentu, ta činjenica ne bi imala, i objektivno nema nikakvog značaja, jer je on sav svoj život i rad praktično posvetio Crnoj Gori, njenoj afirmaciji i napretku, razvoju njenih kulturno-prosvjetnih institucija.

Uostalom, svako vrijeme nosi i svoja uvjerenja, koja istorija ili potvrđuje ili demantuje, ali je uvijek najvažnije da čovjek ostane čovjek, a Nikola Škerović je to zaista bio.